

گزارشی از مقدمات تأسیس گنجینه مفاخر استان گلستان

تاریخ سازان معاصر سرزمین گرگان

شناسنامه دار می شوند

اداره کل ثبت احوال استان گلستان، بانی گنجینه مفاخر استان گلستان شد

■ **تحریریه فصلنامه میرداماد** - یکی از قدیمی ترین شاخه های علوم انسانی و گرایش ها و ارکان علم تاریخ، ثبت زندگی نامه و معرفی مشاهیر اصناف مختلف علمی و فرهنگی است. پیشینه این گرایش در علوم اسلامی در قالب «سیره نویسی» تبلور یافته، که غالباً به پیامبر (ص)، صحابه و تابعین اختصاص داشته است. نمونه های دیگر از این دست را می توان در علم انساب دانست که در ابتدا صرفاً کارکرد دیوانی و حقوقی داشت، اما بعدها ضمن آمیخته شدن با «اخبار» جنبه ی تاریخی نیز پیدا کرد. از دیگر نمونه ها، علم رجال و در پی آن علم جرح و تعدیل است؛ هرچند علم رجال بیشتر پیرامون روش های شناخت سلسله ی راویان و قضاوت در مورد آنهاست، اما برآیند آن شناخت شخصیت های برجسته ی یک صنف و نحله خاص است. البته تا این جا تنها سیره نویسی است که به جزئیاتی از زندگی شخصیت های بسیار ویژه می پردازد. در علوم انساب و رجال الزام بر ذکر نام و ارتباط صاحب آن نام با نسل های پیش از خود وجود دارد، چه این ارتباط تابع نسب باشد و چه تابع ارتباط با پیش کسوتان یک صنف؛ اما گاهی اطلاعاتی در مورد اشخاص نام برده ارائه می شود، که شناخت بیشتری از آنها به دست می دهد. از دیگر موارد می توان به ثبت مولید و وفیات اشاره کرد، که پیشینه آن به دوران پیش از اسلام می رسد، لکن در ابتدا تنها مختص به پیامبران و پیشوایان مذهبی بوده است. اما پس از قرون اولیه اسلامی شاخه های دیگری با عناوین «طبقات نویسی»، «تذکره نویسی» و... نیز ظهور یافته اند، که البته به معرفی رجال و آثار آنان در یک صنف مشخص می پردازند. در دوران معاصر نیز زندگی نامه نویسی یا بیوگرافی نویسی غالباً به عنوان آثار تک نگاری پیرامون معرفی کامل و مفصل یک شخصیت و یا دانشنامه ها و دایره المعارف ها به عنوان آثاری در معرفی گروهی از شخصیت ها - با تعیین یک قید و محدوده مشخص، اعم از قید صنفی، فکری- عقیدتی، جغرافیایی و... به معرفی گروهی از مشاهیر و مفاخر علمی و فرهنگی پرداخته اند. البته آثاری با عناوین «مشاهیر» و «مفاخر» در یک حوزه فرهنگی یا جغرافیایی و یا هر دو نیز می توانند نوعی از دانشنامه ها قلمداد شوند.

در بین انواع مختلف مذکور در بالا، غالب موارد به معرفی پیشینیان پرداخته و نمونه های اندکی نیز مربوط به شرح حال و معرفی معاصرین است. بررسی های تاریخی که نشان دهنده کاستی هایی در مورد شناخت چهره های تاریخی هستند، موجب شده است که گروهی از پژوهشگران به ثبت اطلاعات زمان خود و نیز شخصیت های هم عصر خود بپردازند، اما با این حال، از یک سو جذابیت جستجو و کاوش در تاریخ و از سوی دیگر خلاءهای موجود تاریخی، هم چنان بیشترین توجه پژوهشگران را به بررسی، تحلیل،

گردآوری و ثبت اطلاعات مشاهیر متقدم معطوف ساخته است. در زمان حال نیز ثبت آشفته و بدون سامان اطلاعات روز، در فضا مجازی، ذهن پژوهشگران را از اقدام در این زمینه غنی ساخته است، لکن وقتی به صورت موردی به سراغ گردآوری اطلاعات یک یا چند نفر از شخصیت‌های هم‌عصر خود می‌رویم، با خلاءهای موجود مواجه شده و متوجه خواهیم شد که بسیاری از اطلاعات ثبت شده قابل استناد نیستند، یا در مورد برخی افراد اطلاعات متناقض ثبت شده و علاوه براین بخشی از اطلاعات ثبت شده، کاربرد پژوهشی ندارند.

در دوره‌های متأخر توجه به تاریخ اجتماعی رواج یافته و نتیجه‌ی پژوهش در زمینه تاریخ اجتماعی در قالب آثار مکتوب یا آثار دیداری-شنیداری منتشر شده است. اما با این وجود، هنوز در پرداختن به معرفی چهره‌های اجتماعی قدم قابل توجهی برداشته نشده است. البته باید توجه داشت، منظور از شخصیت‌های اجتماعی، فعالان حوزه اجتماعی نیست، بلکه شخصیت‌هایی است که در حوزه زندگی اجتماعی در هر دوره نقشی را ایفا کرده‌اند. هرچند این موضوع می‌تواند به وسعت و تعدد تمامی افرادی باشد که در یک دوره زندگی می‌کنند، لکن در هر دوره افرادی در صنوف مختلف اجتماع به عنوان شخصیت‌های برجسته‌تر قابل توجه هستند. اما معمولاً توجه پژوهشگران بیشتر معطوف چهره‌های فاخر تاریخی است که با عناوین مفاخر یا چهره‌های ماندگار دسته‌بندی شده و یا در یک دسته‌بندی عمومی‌تر با عنوان مشاهیر، به مجموعه‌ای از چهره‌های مختلف توجه می‌شود. لکن باید پرسید تکلیف آنان که در زمان خود تأثیرگذار بوده، اما به هر دلیل شهرت نیافته‌اند چیست؟ برای مثال فرض کنید قرار است یک فیلم مستند یا مستند داستانی یا فیلم تاریخی مبتنی بر مستندات تاریخی در مورد یک موضوع در یک دوره تاریخی ساخته شود، حال از خود پرسید غیر از موضوعات عمومی مورد توجه و شخصیت‌های بسیار برجسته آن موضوع در آن دوران، چه شخصیت‌های دیگری شناخته شده هستند؟ به عبارت دیگر باید در نظر داشت که هر اجتماع-در هر دوره- از مجموعه‌ای از شخصیت‌های مختلف با کارکردهای گوناگون تشکیل شده، که جز معدودی از افراد شاخص، مابقی ناشناخته هستند. پس در فیلمی که ساخته می‌شود، جز چهره‌های فاخر، باقی چهره‌ها جعلی و ساختگی خواهند بود.

یکی از روش‌هایی که می‌توان به شناختی نسبی از رویدادها و شخصیت‌های اجتماعی یکصد سال اخیر دست‌یافت، پژوهش در حوزه تاریخ و فرهنگ شفاهی پیرامون موضوع مورد مطالعه است. اما منبع دیگری که تاکنون چندان مورد توجه قرار نگرفته و ناشناخته مانده، اسناد هویتی موجود در بایگانی ادارات ثبت احوال منطقه‌ای و کشوری است. در نگاهی ساده و پیش‌پا افتاده اسناد ثبت احوال قادر هستند اطلاعاتی در مورد تاریخ تولد و فوت اشخاص، نام پدر و مادر، اعضای خانواده و ارتباطات نسبی و سببی آن‌ها ارائه دهند، که البته همین اطلاعات به‌ظاهر پیش‌پا افتاده در مورد خیلی از شخصیت‌های برجسته دوران معاصر نیز در دسترس نیستند و یا اطلاعات در دسترس متناقض است. درواقع در این زمینه اسناد ثبت احوال می‌تواند به عنوان یک منبع قابل استناد و ارجاع، در پژوهش‌ها مورد استفاده قرار گیرد. اما شناخت تاریخچه تأسیس ثبت احوال در کشور و در هر منطقه و نیز روش‌های ثبت

اطلاعات هویتی، نشان می‌دهد در سال‌های نخستین فعالیت اداره ثبت احوال (سجل احوال) اطلاعات درج شده، هرچند مختصر، لکن بیشتر از اطلاعات کنونی است. از یک سو امروزه نشانی دقیق هر شخص ذیل اطلاعات هویتی و شماره ملی او درج می‌شود، اما در گذشته اطلاعات محل سکونت به دقت امروز نبوده است. از سوی دیگر به دلیل نوع زندگی امروزی که شکل غالب آن اجاره‌نشینی است، محل سکونت افراد هرازگاهی تغییر کرده و معمولاً اطلاعات جدید به اداره ثبت احوال اعلام نمی‌شود. البته در سال‌های آغازین فعالیت سجل احوال بسته به این که اطلاعات هویتی به واسطه مراجعه مأمورین سجل احوال ثبت شده باشد، یا اشخاص به دفتر سجل احوال مراجعه کرده باشند، ثبت اطلاعات محل سکونت افراد متفاوت است. در شکل اول معمولاً محله و گذر محل سکونت هر فرد در یک شهر یا روستا ثبت شده است. در شکل دوم نیز بسته به سلیقه و میزان دقت مسئول ثبت اطلاعات در دفتر سجل احوال، ممکن است محل دقیق سکونت پرسیده شده و در دفتر و ورقه هویتی ثبت شده باشد. البته در شهرهای بزرگ مانند تهران، که شهر منطقه‌بندی مشخص داشته، غالباً منطقه محل سکونت یا کسب و کار صاحب سجل ثبت شده است. علاوه بر این مورد که نسبی است، درج شغل صاحب سجل و شغل پدر او و ارتباط اظهارکننده به عنوان یکی از اعضای خانواده (سببی و نسبی) و یا آشنایی و همسایگی و... نقاط تاریک قابل اعتنایی را روشن می‌سازد. حال در نظر بگیرید در شهری مانند استرآباد (گرگان کنونی) فعالیت اداره احصائیه و سجل احوال از آبان‌ماه ۱۳۰۵ آغاز شده است؛ یعنی حداقل انتظار می‌رود که متولدین آبان ۱۳۰۵ به بعد دارای اطلاعاتی در اداره سجل احوال باشند، لکن باید در نظر داشت که در زمان تأسیس این نهاد، بسیاری از افراد پا به سن گذاشته و حتی افرادی با سنین هشتاد تا نودساله نیز در بین آنان بوده‌اند. یعنی اسناد سجل احوال در مواردی قادر است در مورد برخی از چهره‌های فعال در دوران مشروطه نیز اطلاعاتی ارائه دهد.

یک بررسی پیش‌پا افتاده در دفاتر و اسناد ثبت احوال سرزمین گرگان، نشان می‌دهد که اطلاعات بسیار ارزشمندی در مورد بافت اجتماعی منطقه، شخصیت‌هایی که دوران گذار استرآباد از دوره سنتی به مدرن را رقم زده‌اند، بیماری‌های همه‌گیر، مشاغل منسوخ شده، سلیقه‌های انتخاب اسم، نحوه انتخاب نام فامیلی، آمار جمعیتی دقیق، تعداد باسواد و بی‌سواد، شاغل و بی‌کار، متأهل و مجرد، ولادت و وفات، میزان تکدی‌گری، تعداد محصلین مدارس نوین (همگی به تفکیک مرد و زن)، تعداد نیروی نظامی، تعداد طبقه ملاک، تعداد روحانیون و طلاب علوم دینی، تعداد بازاریان (در اصناف مختلف) و... وجود دارد.

باتوجه به پتانسیل‌های موجود، در حدود سال‌های ۸۶-۱۳۸۵ گنجینه‌ای با عنوان «گنجینه مفاخر استان گلستان» در اداره کل ثبت احوال استان گلستان راه‌اندازی شد، در این گنجینه‌ی کوچک و ارزشمند، ضمن نمایش سیر تحول و تطور اسناد هویتی در آغاز تاکنون، برای تعداد انگشت‌شماری از مفاخر و مشاهیر استان گلستان نیز یک تابلو تهیه شد و در هر تابلو ضمن نمایش سند هویتی هر شخص، توضیحات مختصری در مورد زندگی‌نامه وی نیز ارائه گردیده بود. البته لازم به یادآوری است که طرح گنجینه مفاخر ثبت احوال نخستین بار در سال ۱۳۷۸ توسط مدیر گرگانی ثبت احوال استان قم، آقای بابک دربیکی

اجرا شد، که در این پروژه یکی از کارشناسان کنونی ثبت احوال گلستان، یعنی آقای حسین سوسرایی با ایشان همکاری داشت. لکن این کار جنبه دائمی نداشت و تنها به صورت یک نمایشگاه برگزار شد. علاوه براین در موزه ثبت احوال تهران نیز در کنار اسناد و اشیاء گوناگون، اسناد هویتی برخی از رجال شاخص و سرشناس نیز به نمایش درآمده است. اما مدیر کنونی اداره کل ثبت احوال استان گلستان، آقای حمیدرضا مطیع، که خود از پژوهشگران حوزه های حقوق، تاریخ و مشاهیر است، باتوجه به شناختی که از اسناد قدیمی ثبت احوال داشتند و آگاهی از این که بخشی از تاریخ اجتماعی سرزمین گرگان (استان گلستان) در اسناد ثبت احوال ضبط و محفوظ است، پس از بررسی های پی درپی، نخستین بار در اردیبهشت ۱۴۰۲، این موضوع به طور رسمی در استانداری گلستان مطرح شده و بار دیگر در مردادماه سال جاری طی جلسه ای با حضور استاندار گلستان، مدیرکل ثبت احوال و ریاست انجمن آثار و مفاخر فرهنگی کشور، طرح گنجینه ثبت احوال گلستان به طور رسمی به تصویب رسیده و طی جلسات متعدد با اعضای انجمن مفاخر استان گلستان، شوراهای هماهنگی شهرستان های استان، شورای فرهنگ عمومی استان، فرمانداری های مختلف، مؤسسات فرهنگی و ادارات متعدد، فهرستی از مفاخر استان، بالغ بر دوهزار اسم گردآوری کرده، کارمندان کنونی و بازنشسته ثبت احوال به تهیه بیوگرافی هریک از اسامی فهرست شده مشغول گردیدند و در جلسات متعدد با حضور نمایندگان انجمن مفاخر استان، مشخصات هر فرد بررسی شده، پس از تأیید شورای مفاخر، اطلاعات تهیه شده، در قالب های طراحی شده، بارگذاری شدند. البته لازم به یادآوری است، که این پروژه نشان داد تاکنون هیچ کار جدی و مدوئی در حوزه شناسایی و مستندسازی اطلاعات مشاهیر و مفاخر معاصر استان گلستان انجام نشده بود. لذا این کار در نوع خود نخستین قدم جدی در این حوزه قلمداد می شود. این پروژه که فاز نخست آن (فاز مفاخر)، هم چنان ادامه دارد، در آینده ای نزدیک به دو صورت فیزیکی و مجازی به نمایش درخواهد آمد و احتمالاً یکی از خروجی های آن کتاب مفاخر معاصر استان گلستان خواهد بود.

نمونه شناسنامه فرهنگی آیت اله سید محمد رضا طاهائی میبدی
که به مناسبت روز ثبت احوال در استانداری گلستان رونمایی شد